

УДК 37.018.2:373

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.9>

О. І. Башкір

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Т. М. Собченко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

А. М. Цапко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ФОРМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті наголошено на важливості виховної роботи класних керівників у закладах загальної середньої освіти, спрямованої на формування успішної особистості з високими моральними цінностями, здатної до активної соціалізації, самореалізації в умовах сучасних викликів, швидкої адаптації та постійного самовдосконалення.

У статті викладено зміст та результати пілотного дослідження, проведеного співробітниками кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, присвячене визначенню місця виховної роботи в закладах загальної середньої освіти та підготовці майбутніх фахівців у цій галузі у вищих навчальних закладах. Опитування вчителів зі 150 класів у закладах загальної середньої освіти Житомирської, Полтавської та Харківської областей показує, що школи мають бути безпосередньо залучені до виховної роботи (74%). Навчальний процес повинен бути невід'ємною частиною всього навчального процесу (72%), тобто бути наскрізним.

Виявлено позитивне ставлення учнів до виховної діяльності, що підтверджується відповідями класних керівників (74%), що переконує тенденцію домінування необхідності проведення класних годин у контексті спеціально організованої виховної роботи. У результаті аналізу недоліків психолого-педагогічної підготовки в навчальних закладах класним керівникам було запропоновано такі заходи: ознайомити учнів із сучасними формами організації виховної роботи; включити актуальні теми до лекційного курсу психолого-педагогічних дисциплін (психологічна стійкість класних керівників; організація профорієнтаційної роботи, виховна робота в інклюзивному середовищі, розумне суспільство); збільшити тривалість педагогічної практики; організувати зустрічі з досвідченими педагогами та психологами; проводити семінари та практичні заняття з використанням сучасних інтерактивних технологій тощо.

Найпопулярніші форми виховної роботи класних керівників з учнями включають розважальну, демонстраційну, комунікативну, пізнавальну динамічно-статистичну, інтелектуальну та предметну форми.

У статті доведено, що реалізувати це все можна лише в умовах спеціально організованої виховної роботи в освітньому процесі школи, що ще раз доводить важливість класного керівника в організації виховного процесу сучасного закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: виховна робота, класний керівник, заклад освіти, затребуваний, форма.

Постановка проблеми. Українське суспільство, як і все людство, перебуває під впливом потужних глобалізаційних процесів і швидких змін умов життя, які вимагають модернізації освітньої системи й оновлення її цілей. Одним із пріоритетних завдань закладу загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) є підготовка високоморальної особистості, здатної активно взаємодіяти в умовах сучасних інтеграційних викликів. Тому основним

критерієм ефективності діяльності ЗЗСО є якісна виховна робота, спрямована на формування успішної людини, підготовленої до самореалізації в сучасному світі.

Відомо, що виховна робота в ЗЗСО здійснюється класними керівниками. Відповідно до нормативних документів [9] вони організовують педагогічну діяльність із колективом учнів класу, навчальної групи професійно-технічного закладу

освіти, окремими учнями, їхніми батьками, проводять позаурочну й культурно-масову роботу, сприяють взаємодії учасників навчально-виховного процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання й виховання, самореалізації та розвитку учнів (вихованців), їхнього соціального захисту. Основними функціями класного керівника є планування роботи класу, координація діяльності виховних інституцій, організація виховного середовища, проведення педагогічних вимірювань, реалізація терапії, адміністративна діяльність.

До перспективних напрямів діяльності класного керівника належить формування згуртованого колективу через реалізацію виховних технологій. До таких технологій І. Янкович відносить колективне творче виховання, організацію успішної діяльності, шоу-технології тощо [12]. Крім того, вивчення й розроблення потребує налагодження взаємодії класного керівника з учительством і учнівським колективом, на чому наголошує Я. Калін [13]. В умовах впровадження Концепції «Нова українська школа» необхідно розробити нові форми профорієнтаційної роботи з учнями, які матимуть вибирати профіль уже на етапі здобуття базової освіти (5–9 класи).

Сьогодні, на жаль, не створено умов, спрямованих на забезпечення продуктивної професійної активності класного керівника, реалізацію його завдань стосовно розробки індивідуальної освітньої траєкторії особистості школяра, що, звичайно, потребує реформ на державному рівні, а також значних змін як у підготовці майбутніх класних керівників у стінах закладів вищої педагогічної освіти (далі – ЗВПО), так і зростання їхньої майстерності в методичних центрах, інститутах підвищення кваліфікації, на різноманітних зустрічах освітянської спільноти, які активно впроваджуються в практику сучасності [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному обґрунтуванню змісту діяльності класного керівника в умовах закладу загальної середньої освіти, визначенню його функцій, завдань щодо формування особистості школяра присвячені дослідження Д. Савченко [11], А. Валюк [3], С. Прищепи [10], І. Олефіренко, Є. Ольховського [8] та інших. На необхідності спеціально організованого впровадження сучасних моделей та ефективних технологій підготовки майбутніх освітян до класного керівництва, актуальності переосмислення та пошуку нових підходів до організації методичної роботи з класними керівниками наголошували у своїх наукових розвідках Т. Галич [4], О. Дубасенюк [5], В. Каплінський [6], Т. Колупаєва [7] тощо. Однак аналіз наявної науково-педагогічної літератури свідчить про брак досліджень щодо обґрунтування затребуваних форм виховної роботи класного керівника в умо-

вах впровадження Концепції «Нова українська школа».

З метою вдосконалення програми підготовки майбутніх класних керівників до професійної діяльності та розроблення курсу за вибором студентів «Класний керівник: лідер і наставник» колективом кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди було розроблено програму пілотажного дослідження, яка сприяла виявленню специфіки, утруднень і новацій у роботі класного керівника.

Мета статті – розкрити зміст і результати пілотажного дослідження кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ХНПУ імені Г.С. Сковороди стосовно визначення місця виховної роботи в умовах закладу загальної середньої освіти та затребуваних форм організації виховної роботи класного керівника.

Основними завданнями дослідження були такі: встановити місце спеціально організованої виховної роботи у виховному процесі школи та виявити ставлення учнів до проведення виховних заходів; проаналізувати думки класних керівників щодо їхньої приналежності до процесу виховання учнів; з'ясувати рівень обізнаності класних керівників із питань організації виховної роботи з учнівським колективом, які вони здобули в закладах педагогічної освіти; виявити недоліки в підготовці майбутніх класних керівників; визначити затребувані форми організації виховної роботи з учнями.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 150 класних керівників ЗЗСО Житомирського, Полтавського та Харківського регіонів. Під час розроблення програми пілотажного дослідження її автори врахували функції, зміст, організаційні форми й методи професійної діяльності класних керівників, характер професійних утруднень, їхній фах і стаж роботи. Класним керівникам було надано анкети. Результати дослідження відображено в діаграмі.

Аналіз результатів анкетування щодо першого питання свідчить, що переважна більшість (74%) класних керівників заперечує твердження про те, що школа має займатися виключно навчанням, а виховання – це справа батьків. Педагоги розуміють свою відповідальність й особисту роль щодо здійснення виховної роботи з учнями, яка сприяє формуванню підготовленої людини до самореалізації в сучасному світі. Але не можна нехтувати тим, що процес виховання дітей є, безумовно, й справою батьків (про це свідчать 11% респондентів). Тим паче, що запорукою успіху нової української школи є налагодження партнерства з батьками. 15% опитаних освітян поділяють думку про те, що справа виховання дитини є завданням як школи, так і батьків.

Аналізуючи відповіді класних керівників щодо того, чи достатньо виховання здійснювати під час навчання (на уроках), чи необхідна ще й спеціально організована виховна робота, дійшли таких висновків: 72% учителів погоджуються з тим, що в школі має місце спеціально організована виховна робота, реалізація якої лише на уроках є недостатньою, 17% – заперечують необхідність спеціально організованої виховної роботи, а 16% – погоджуються із цим твердженням лише частково. Зазначені відповіді переконують, що виховний процес має бути невід’ємним складником усього освітнього процесу, тобто здійснюватися наскрізно. Спеціально організована виховна робота дає надзвичайно багато можливостей орієнтувати дітей на загальнолюдські, зокрема морально-етичні (гідність, честь, справедливість, турбота, повага до себе й інших людей) і соціально-політичні (свобода, демократія, культурне розмаїття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) цінності, що доводить її актуальність.

У межах пілотажного дослідження виявлено ставлення школярів до виховних заходів, організованих і проведених класними керівниками. Так, 74% респондентів підтвердили, що учням подобаються класні години і ставлення до них позитивне. Нейтральне ставлення учнів фіксують 20% класних керівників, а негативне – лише 6%. На підставі результатів цих відповідей простежується тенденція домінування потреби класних годин у контексті спеціально організованої виховної роботи.

Наступним завданням дослідження було виявлення рівня обізнаності класних керівників із питань організації виховної роботи з учнівським колективом, базисом якого послугувала психолого-педагогічна підготовка в закладах педагогічної освіти. Отримані дані свідчать про те, що 42% опитаних переконують у достатності набутих знань, 45% вказують на їх недостатність і лише 13% освітян частково підготовлені до виконання функцій класного керівника.

Запропоноване питання відкритого характеру дало змогу з’ясувати ті недоліки, які слід урахувати закладам вищої педагогічної освіти у процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх класних керівників. Під час обробки відповідей було виявлено такі пропозиції:

- пропонувати студентам нові, цікаві й сучасні форми організації виховної роботи, особливо ті, які сприяють формуванню товарищескості, взаємоповаги, усвідомленню, що кожна дитина є особистістю (наприклад, «Ранкові зустрічі»);

- розширити лекційний курс темами «Вікові та гендерні особливості сучасного школяра», «Сучасні технології роботи класного керівника», «Інноваційні форми виховної роботи» тощо;

- збільшити кількість годин на педагогічну практику, практичні й семінарські заняття із психолого-педагогічних дисциплін;

- організовувати зустрічі з досвідченими педагогами та психологами з метою упровадження їхнього досвіду у власну практику виховної роботи з учнівськими колективами, особливо з підлітками;

- проводити тренінги, майстер-класи, презентації, практикуми з питань формування життєвих компетентностей школярів;

- розширювати знання про форми роботи в умовах smart-суспільства, групової та колективної діяльності; умови використання інтерактивних методів виховної роботи (театралізації, проектні дослідження, мікрофон, інтерв’ю, мозковий штурм тощо), проведення КТС;

- формувати в майбутніх класних керівників психологічну стійкість, уміння аналізувати психолого-педагогічні ситуації, робити висновки, надавати консультації учням і батькам, здійснювати профорієнтаційну роботу; організовувати виховну роботу в умовах інклюзії;

- звертати увагу на підготовку якісних методичних розробок виховних заходів під час педагогічної практики студентів, стимулювати вияв їхнього творчого потенціалу;

- проводити вступний творчий іспит у закладах педагогічної освіти з метою відбору абітурієнтів за покликанням до професії тощо.

Ключовим завданням пілотажного дослідження було визначення затребуваних форм організації виховної роботи. Відповіді класних керівників виявилися досить розгорнутими та змістовними, що дозволило на достатньому рівні виділити актуальні форми виховної роботи з метою розроблення методики їх підготовки та включення до змісту навчальної програми за вибором студентів «Класний керівник: лідер і наставник». Узагальнення відповідей класних керівників і вивчення педагогічної літератури [1; 2] дає підстави стверджувати, що затребуваними формами виховної роботи класного керівника з учнівським колективом сьогодні є такі:

- розважальні (сюжетно-рольова гра, ділова гра, творчі ігрові завдання, гра-драматизація, інсценування, фестиваль, брейн-ринг);

- демонстраційні (перегляд презентацій, уявна подорож, виставки, ярмарки, лепбуки);

- комунікативні (диспут, дискусія, дебати, година спілкування, година довіри, гра-бесіда, гендерні класні години, обговорення ситуацій, зустрічі з цікавими людьми);

- пізнавальні (тренінги, засідання круглих столів, зустрічі та свята з батьками й старшокласниками, родинні свята, участь у загальношкільних святах, гра-мандрівка, усний журнал, колективні творчі справи, колосвітки, акції,

проекти, благодійні заходи, колажі, фотоальбоми, майстер-класи);

– динамічно-статистичні (рухлива гра, конкурс, екскурсія, естафета, прогулянка, похід, поїздка, туристично-краєзнавче змагання, спортивне орієнтування, квест, інтерактивна вправа, мюзикл, гепенінг, флешмоб);

– розумові (інтелектуальні ігри, вікторини, моделювання ситуацій);

– предметні (предметні тижні, географічний футбол, хвилини мистецтва, години спостереження) тощо.

Отже, в умовах сьогодення існує досить широкий спектр актуальних і затребуваних форм виховної роботи, якими можна зацікавити учнів, які їм подобаються, користуються популярністю, які не зводяться лише до окремих «занять із моралізаторства» тощо. Реалізувати це все можна лише в умовах спеціально організованої виховної роботи в освітньому процесі ЗЗСО, що ще раз доводить важливість класного керівника в організації виховного процесу сучасного закладу загальної середньої освіти.

Слід зазначити, що колектив кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ХНПУ імені Г.С. Сковороди обов'язково врахує пропозиції та побажання класних керівників під час підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності під час вивчення дисципліни «Педагогіка» та розробки змісту курсу за вибором студентів «Класний керівник: лідер і наставник».

Висновки. Результатом пілотажного дослідження колективу кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ХНПУ імені Г.С. Сковороди став вияв місця виховної роботи в ЗЗСО та значення підготовки до неї майбутніх фахівців у ЗВПО; констатація позитивного ставлення учнів до виховних заходів, що переконує в тенденції домінування потреби класних годин у контексті спеціально організованої виховної роботи; аналіз недоліків психолого-педагогічної підготовки в закладах педагогічної освіти та пропозиції щодо їх уникнення; визначення затребуваних форм виховної роботи класного керівника з учнівським колективом; розробка курсу за вибором студентів «Класний керівник: лідер і наставник». Отже, проведене дослідження підтверджує значення виховної роботи класного керівника закладу загальної середньої освіти, спрямованої на формування успішної високоморальної особистості.

Список використаної літератури:

1. Башкір О.І. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС»,

2018. Вип. 60. С. 33–45. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2539319>

2. Башкір О.І. Сучасні формати підвищення кваліфікації освітянської спільноти. *Innovative solutions in modern science*. Dubai, 2018. № 3 (22). Р. 116–128. DOI: [https://doi.org/10.26886/2414-634X.3\(22\)2018.8](https://doi.org/10.26886/2414-634X.3(22)2018.8)
3. Валюк А. Особливості змісту роботи класного керівника в навчальних закладах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 7. С. 29–35.
4. Галич Т. Підготовка класних керівників до роботи з підлітками в умовах реалізації особистісно орієнтованого підходу до виховання в загальноосвітніх школах. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»* ; гол. ред. Є.І. Коваленко. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2007. Вип. 4. С. 41–43.
5. Дубасенюк О.А. Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 4. С. 91–95.
6. Каплінський В.В. 100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення : навчальний посібник для майбутніх учителів. 4-е вид. Вінниця, 2007. 78 с.
7. Колупаєва Т.Є. Модель підготовки вчителя XXI століття у світлі європейських інтеграційних процесів. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education*. 2016. № 11 (7). DOI: [10.15587/2519-4984.2016.87748](https://doi.org/10.15587/2519-4984.2016.87748)
8. Олефіренко І.В., Ольховський Є.О. Використання пакета Microsoft Office у роботі класного керівника. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 8. С. 8–10.
9. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти : Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 6 вересня 2000 р. № 434. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0659-00>
10. Прищеп С. Сутність проектування виховної діяльності класного керівника. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. Випуск 38. С. 146–152.
11. Савченко Д. Якісна виховна робота – запорука ефективної діяльності сучасного навчального закладу. *Рідна школа*. 2010. № 9. С. 60–63.
12. Янкович І.І. Класне керівництво в загальноосвітніх навчальних закладах України і Польщі. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2013. № 2. С. 181–182.
13. Kalin Jana. A pedagogue's role in collaborating with the class teacher and the class community. *Sodobna PEDAGOGIKA*. 2019. Issue 1. March. URL: https://www.sodobna-pedagogika.net/en/articles/01-2019_a-pedagogues-role-in-collaborating-with-the-class-teacher-and-the-class-community/

Bashkir O., Sobchenko T., Tsapko A. Forms of educational work of the class teacher in the institutions of general secondary education

The article stresses on the importance of class teachers' educational work at the institutions of general secondary education, aimed at forming a successful personality with high moral values, capable of active socializing, self-realizing under the conditions of modern challenges, quick adapting and constant self-improving.

The article outlines the content and results of the pilot research conducted by the staff of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of High School of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University devoted to the determination of the place of educational work at institutions of general secondary education and future specialists' training in this field at higher educational institutions. A survey of 150 class teachers in institutions of general secondary education in Zhytomyr, Poltava and Kharkiv regions shows that schools have to be directly involved in educational work (74%). The educational process must be an integral part of the entire learning process (72%), i.e. to be cross-cutting.

Students' positive attitude towards educational activities has been revealed, which is proved by class teachers' answers (74%), it convinces of the tendency of dominating necessity of class hours in the context of specially organized educational work. Analyzing the drawbacks of psychological and pedagogical training in educational institutions, class teachers have been suggested the following activities: to familiarize students with modern forms of educational work organization; to include pressing topics into the lecture course of psychological and pedagogical disciplines (class teachers' psychological fortitude; organization of vocational guidance work, educational work in inclusive environment, smart-society; increase the duration of pedagogical practice; conduct seminars and practical classes using modern interactive technologies, etc.).

The most popular forms of class teachers' educational work with the students include entertaining, demonstration, communicative, cognitive dynamic-statistical, intellectual and subject ones.

The article proves that all this can be done only in the conditions of specially organized educational work in the educational process of the school, which once again proves the importance of the class leader in the organization of the educational process of a modern institution of general secondary education.

Key words: educational work, class teacher, educational institution, popular, form.